

LIETUVIŲ RAŠTIJOS VEIKSMAŽODŽIŲ DARYBA: INTARPINIAI IR *STA* KAMIENO ANTIKAUZATYVAI

Dalia Pakalniškienė

Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centras

Lietuvių kalbos institutas

ORCID Id: <https://orcid.org/0000-0001-6941-6504>

P. Vileišio g. 5,

LT-1038 Vilnius, Lietuva

dalia.pakalniskiene@gmail.com

Įvadas

Genetiniai ir tipologiniai kalbų tyrimai reikalauja didžiulių sąnaudų, todėl paranku rūpimą problemą tirti suskaidžius kalbos vienetus į mažesnes grupes – leksines, semantines, morfologines ar kt. Be to, istorinius ir tipologinius tyrimus svarbu pagrįsti atskirų kalbų vidinės rekonstrukcijos faktais (seniausia dokumentuota situacija – senosios raštijos duomenimis, tarmių ir bendrinės kalbos faktais) ir, kiek įmanoma, sisteminiais tyrimais (o ne atsitiktiniais, pavieniais pavyzdžiais). Šio tyrimo objektas – lietuvių kalbos intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai – raiškos ir turinio požiūriu kaip tik ir sudaro atskirą morfologinį-semantinį veiksmažodžių tipą.

Aptariamieji veiksmažodžiai nemažai tyrinėti sinchronijos ir diachronijos požiūriu. Jų vieta indoeuropietiškojo ir baltiškojo veiksmažodžio sistemoje vertinama įvairiai (plačią apžvalgą ir diskusiją žr. Gorbachov 2007). Iš tipologinės perspektyvos gilintasi į tiriamųjų veiksmažodžių leksinę ir gramatinę semantiką (Arkadiev 2008; 2013; Ostrowski 2004; 2019; Mikašauskienė 2018; Pakalniškienė 2018), turinčią bendrybių su kitomis kalbomis, nes predikatinę kiekvienos kalbės leksiką sudaro universali semantinė-gramatinė grupė, tiksliau – akcionaliniai predikatų tipai (ang. *actionality*), kurie „leidžia paaiškinti labai daug jo [veiksmažodžio] gramatinio „elgesio“ ypatybių: pirmiausia, kokias veiklo-laiko formas ir jų reikšmes tas predikatas gali turėti“ (Plungian 2010, 103) etc.¹

Straipsnyje pristatomas XVI–XVII a. lietuvių raštijoje užfiksuotų intarpinių bei *sta* kamieno ir bendrašaknių *ia* kamieno veiksmažodžių porų registras ir siekiama nustatyti gramatinius-semantinius šių opozicijų santykius bei opozicijų chronologiją. Pasirinkti šaltiniai reprezentuoja visus rašytinius variantus – vakarinį (Martyno Mažvydo, Jono Bretkūno tekstai ir *Volfenbiutelio*

¹ Straipsnyje pritariama Vladimiro Plungiano, Rolando Mikulsko, Akselio Holvuto, Piotro Arkadjevo ir kt. nuomonei, kad vietoj veiksmažodžio gramatinių kategorijų terminų *veikslas*, *aspektas*, vok. *Aktionsart* tikslinga vartoti *akcionalumo*, *akcionalinės klasės* terminus (Plungian 2010; Holvoet, Čížik 2004; Arkadiev 2011; kitaip LKG 2, 8–46. Diskusiją žr. Comrie 1976; Mikulskas 2013; Tatevosov 2015; Gorbova 2016).

Postilė), vidurinių (Mikalojaus Daukšos darbai, *Knyga nobažnystės*) ir rytinių (Konstantino Sirvydo darbai)².

Tradiciškai intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai priskiriami pirminių, neišvestinių veiksmažodžių tipui (LKG 2, 222–229; DLKG 2006, 285–286). Tačiau ir sinchroniniuose, ir diachroniniuose kalbotyros darbuose pažymima šių veiksmažodžių sąsaja (ppr. darybos požiūriu nevertinama) su bendrašakniais vardažodžiais ir veiksmažodžiais. Sistemiškesnis požiūris į šias sąsajas leidžia postuliuoti išvestinių dalies intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių statusą (Skardžius 1943, 486–488; Hofmann 1956; Kuiper 1937; Temčin 1986, 29–34; Pakalniškienė 2000; 2018; Kazlauskas 1968, 319; Gorbachov 2007; Villanueva-Svensson 2010; 2011; 2016).

Tyrimo duomenimis, didžiausią analizuojamuose raštuose intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių dalį, apie 65 procentus, sudaro motyvuotoji leksika³: daugelį jų galime darybiškai susieti su bendrašakniais veiksmažodžiais arba vardažodžiais, kurie teikia informacijos apie įvardijamojo dalyko, veiksmo, konceptui būdingus požymius. Deverbatyvai, vediniai iš veiksmažodžių, senojoje raštijoje (kaip ir visame lietuvių kalbos plote) sudaro didžiausią vedinių dalį – beveik 70 procentų, denominatyvai – vediniai iš būdvardžių ir daiktavardžių – per 30 procentų (Pakalniškienė 1993; 1995, 25–28; 2000, 71–89; 2018, 8–36; 2019, 61–101).

Lietuvių kalbos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių formaliųjų ir semantinių santykių reguliarumas su tos pačios šaknies *ia* kamieno (rečiau kitų struktūrų) veiksmažodžiais kalbininkų yra seniai pastebėtas ir interpretuojamas gana įvairiai (Endzelīns 1951, 764–765; Skardžius 1943, 463–486; Būga 1959, 431–469; Arumaa 1957; Stang 1942; 1966; Kazlauskas 1968, 319–323; LKG 2, 225; Stepanov 1976; Temčin 1986; Karaliūnas 1987; Pakalniškienė 1993; Palmaitis 1998; Kaukienė 1994, 2002; Valeckienė 1998, 27–28; Villanueva-Svensson 2010; Arkadiev 2008; 2013; Gorbachov 2007; 2014 ir kt.). Tokių lietuvių kalbos veiksmažodžių porų resp. opozicijų gausa liudija šio reiškinio svarbą, formuojantis intarpiniams resp. *sta* kamieno veiksmažodžiams lietuvių kalboje⁴, plg.: *Lietuvių kalbos žodyne* ir *Kartotekoje* užfiksuota pusketvirto šimto galimų opozicijų (Pakalniškienė 1993), susijusių dvejopais kategoriniais santykiais – *causativa* / *anticausativa* (žr. toliau) ir *durativa* / *terminativa*⁵ (pastaroji opozicija yra diferencijuota akcionalumo požiūriu,

² Jono Bretkūno *Biblija* 1590, *Giesmės Duchausos* 1589, *Kancionalas* 1589, *Kolektos* 1589, *Postilė* 1591; Martyno Mažvydo *Katekizmas* 1547, *Giesmė S. Ambrašeijaus, bey S. Augustina* 1549, *Forma Chrikstima* 1559, *Paraphrasis* 1589, *Gesmes Chriksczoniskas gedomas Baßniczosu per Aduenta ir Kaledas ik Gramniczu* 1566, *Gesmes Chriksczoniskas gedomas baßniczosu per Welikas ir Sekminias ik Aduenta. Ischspaustas Karalaucui* 1570; Mikalojaus Daukšos *Katekizmas* 1595, *Postilė* 1599; *Wolfenbiutelio postilė* 1573; *Knyga nobažnystės krikščioniškos* 1653; Konstantino Sirvydo *Punktai sakymų* I d. 1629, II d. 1644, *Dictionarium trium linguarum* ~ 1620, 1631, 1677.

³ Motyvuotąja nominacija vadinamas toks nominacijos procesas, kai sukuriama tam tikrą realiją reprezentuojantis nominacijos vienetas, kuris remiasi kitu ar kitais tos kalbos leksiniais vienetais arba turi onomatopėjinę formaliąją struktūrą. Dabartinėse kalbose būtent motyvuotoji nominacija yra pagrindinis nominacijos tipas (Ullmann 1966, 255).

⁴ Plg.: įvairių šaltinių duomenimis, lietuvių kalboje fiksuojama daugiau nei 1000 intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių, dabartinėje kalboje – per 500 (Pakalniškienė 1993; 2005, 166–172).

⁵ Pasviruoju brūkšniu straipsnyje žymima opozicija.

pavyzdžiui, *šaukti* / *-šukti*). Tiriamuosiuose senuosiuose raštuose užfiksuota apie 90 porų, sudarančių analogiškas morfosemantines opozicijas kaip ir visame lietuvių kalbos plote (Pakalniškienė 1993) bei dabartinėje lietuvių kalboje (Arkadiev 2013).

Intarpiniai ir *sta* kamieno antikauzatyvai XVI–XVII a. lietuvių raštuose

Iš senojoje raštijoje paliudytų dviejų morfosemantinių korelacių tiriama opozicija *causativa* / *anticausativa* yra gausesnė nei opozicija *durativa* / *terminativa* (dėl straipsnio apimties atidėta kitai publikacijai). Terminai pasirinkti siekiant tiksliau apibūdinti opozicijos narių santykį. Terminas *kauzatyvas* yra įprastas ir aiškus, o kitas opozicijos narys lingvistinėje literatūroje vadinamas įvairiai – *antikauzatyvu*, *inchoatyvu*, *punktyvu* (Haspelmath 1993; Villanueva-Svensson 2011; Ostrowski 2004; Gorbachov 2007; Arkadiev 2013; ALEW; Smoczyński LED). Dažniausiai vartojamas terminas *inchoatyvas* nėra tikslus dėl to, kad nusako kitą predikatinės situacijos aspektą – fazę (ppr. veiksmo pradžią) ir priskiria predikatą vienai ar kitai akcionalinei klasei (Plungian 2011, 46, 182). Paprastai inchoatyviniai veiksmažodžiai (resp. ingresyvai, inceptyvai) yra teliniai ir sudaro priešpriešą neapibrėžtos trukmės, ateliniams veiksmažodžiams, taigi sudaro kitokio pobūdžio morfosintaksines opozicijas lietuvių kalboje (*durativa* / *terminativa*). Todėl tiriamuosius nekauzatyvinius opozitus regisi tikslinga vadinti antikauzatyvais ar, postuluojuant darybos kryptį, dekauzatyvais.

Kauzatyvinių ir antikauzatyvinių tos pačios šaknies veiksmažodžių porų formalioji raiška pasižymi „griežtomis“ fonetinėmis-morfologinėmis realizacijomis: kauzatyvai yra *ia* kamieno pagrindinio šaknies balsių kaitos laipsnio veiksmažodžiai, o antikauzatyvai – intarpiniai ir *sta* kamieno nykstamojo laipsnio veiksmažodžiai. Šių opozicijų kilmė interpretuojama įvairiai ir siejama su indoeuropietiškojo veiksmažodžio raida – prezento ir aoristo priešpriešos leksikalizacija, diateze ir / ar pan. (plačiau žr. Kuiper 1937; Kazlauskas 1968, 334–335; LKG 2, 225; Stang 1942; 1966; Karaliūnas 1987, 66; Palmaitis 1998, 245–253; Arkadiev 2008; 2013; Villanueva-Svensson 2011 ir kt.).

Opozicijos narių ryšiai apibūdinami kaip priežasties / pasekmės santykiai: priežastiniu resp. kauzatyviniu *ia* kamieno veiksmažodžiu reiškiamas aktyvus veiksmas sukelia savaiminį veiksmą, reiškiamą intarpiniu ar *sta* kamieno veiksmažodžiu, plg.: *smeĩgti* / *smĩgti*, *veĩsti* / *viĩsti* ir kt. Semantiniu požiūriu kauzatyvinės / antikauzatyvinės korelacijos yra universalios, tačiau narių žymėtumas, derivacijos pobūdis kalbose įvairuoja. Iš Martino Haspelmato nustatytų trijų universalių tokių porų rūšių nagrinėjamosios priklauso *ekvipolentiniam* tipui (Haspelmath 1993, 91)⁶: intarpinių

⁶ Lietuvių kalbai būdingos visos universalios kauzatyvų / antikauzatyvų žymėjimo strategijos (Haspelmath 1993): kauzatyvinės (C), antikauzatyvinės (A) ir bekryptės – labilios (L), ekvipolentinės (E) bei supletyvinės (S), plg.: *ardĩti* / *ĩrti* (C), *kĩšti* / *kĩšoti* (A), *dėgti* tr. ir intr. (L) (plačiau žr. Arkadiev, Pakerys 2015; Nau, Pakerys 2016).

ir *sta* kamieno veiksmožodžių santykiai su kauzatyvais reiškiami šaknies vokalizmo apofonija, o opozitai priklauso skirtingoms fleksinėms klasėms, plg. caus. *láužti* / anticaus. *lúžti*. Tokių porų darybos kryptis sinchroniniu požiūriu nėra aiški, tačiau morfologinis žymėtumas yra reguliarus bei skaidrus ir leidžia kelti hipotezę dėl darybinio antikauzatyvų kaip išvestinių veiksmožodžių statuso.

Kalbama jai opozicijai svarbi vadinamoji *aktantinė derivacija* (Plungian 2011, 40–50). Antikauzatyvams būdinga mažinamoji aktantinė derivacija, pašalinanti vieną pradinės situacijos aktantą. Dekauzatyvinės derivacijos metu „pradinė agentyvinė situacija (t. y. tokia, kuri kauzuojama dėl asmens valios ar aktyvios jėgos) paverčiama „nekauzuotąja“ situacija, „kuri išorinio agento (arba efektoriaus) neturi ir vyksta tarytum „pati savaime“; kitaip tariant pradinis kauzuotosios situacijos patientas tampa vieninteliu situacijos dalyviu, atsakingu už jos vyksmą“ (Plungian 2011, 46). Toks *dekauzatyvinis* aktantinės derivacijos tipas pasaulio kalbose yra dažnas (Plungian 2011, 46).

Nagrinėjamoji opozicija reikšminga, bet neidentiška platesnei universaliai sintaksinei – tranzityvumo / intranzityvumo – alternacijai: kauzatyviniai veiksmožodžiai yra tranzityviniai, o antikauzatyviniai – intranzityviniai, bet tranzityviniai veiksmožodžiai ne visada yra kauzatyviniai, o intranzityviniai – ne visada antikauzatyviniai (Haspelmath 1993, 90⁷).

Semantinei veiksmožodžių charakteristikai svarbūs tokie predikatų parametrai kaip *statiškumas, dinamiškumas, duratyvumas, veiksmo ribiškumas*. Pirmiausia veiksmožodžiai skyla į dvi dideles grupes – statyvinius ir dinaminčius. Būsenos, arba statyviniai, veiksmožodžiai reiškia nekintamą, vienodą veiksmą, kuriam ppr. nereikia valingų pastangų, jie neimplikuoja veiksmo ribos, yra ateliniai. Dinaminčiai veiksmožodžiai nusako įvairius kintančius veiksmus ir vyksmus, projektuojančius ribą, ir yra teliniai (Plungian 2010, 103–111; kiek kitaip Vendler 1967)⁸. Dinaminčiai veiksmožodžiai skirstytini į aktyvaus veiksmo veiksmožodžius ir procesus (akcentuojant savaiminio veiksmo reikšmę). Pagal trukmę ir predikatinės situacijos pobūdį jie sudaro keturis pogrupius: veiksmo / proceso pradžios (inchoatyvai), pabaigos ar ribos (kompletyvai), atkarpos (limitatyvai) ir momento (punktyvai)⁹.

Tiriamuosiuose senuosiuose raštuose užfiksuotos 59 kauzatyvų / antikauzatyvų opozicijos¹⁰ (plg.: visame lietuvių kalbos plote, LKŽ ir LKŽ kartotekos duomenimis, tokių porų fiksuojama apie 200, žr. Pakalniškienė 1993; 1996, 83–86; dabartinėje lietuvių kalboje – apie 50, žr. Arkadiev 2013). Nagrinėjamosios leksemos yra apofoniškai aktyvios: kauzatyvai turi pagrindinio, antikauzatyvai –

⁷ Haspelmathas vartoja terminą *inchoatyvai* platesne – savaiminio veiksmo ar būsenos kitimo – reikšme, būdinga antikauzatyvams resp. dekauzatyvams.

⁸ Akademiniėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* veiksmožodžiai pagal veiksmo pobūdį klasifikuojami labai panašiai: neapibrėžtos trukmės, duratyviniai, ir apibrėžtos trukmės, terminatyviniai, veiksmožodžiai (LKG 2, 15–18).

⁹ Straipsnyje naudojama kiek supaprastinta Vladimiro Plungiano akcionaliė predikatų klasifikacija (plg. Plungian 2011, 158–161).

¹⁰ Opozitų kategorinės semantikos santykis *causativa / anticausativa* ne visais atvejais akivaizdus. Ankstesnių tyrimų duomenimis, nustatyta, kad istoriniu požiūriu jų santykį galima vertinti kaip tokį. Reikšmių kaita yra susijusi su daugeliu faktorių, vienas iš jų – metaforizacija (Pakalniškienė 1993; 1998).

nykstamojo laipsnio šaknis. Tačiau ne visos balsiokaitos eilės yra vienodai produktyvios. Gausiausias grupes sudaro dvibalsinės *CeiC-* / *CičC-* (16) ir dvigarsinės *CeRC-* / *CiRC-* (15) šaknies vokalizmo opozicijos, kiek mažiau fiksuojama *CauC-* / *CūC-* (10), *CeR-* / *CiR-* (8) apofonijos realizacijų. Periferiją sudaro balsinės *CeC-* / *CičC-* (5) bei dvibalsinės *Cau-* / *Cu-* (3), *Cei-* / *Ci-* (1) tipo opozicijos. Užfiksuota vienintelė neapofoninė opozicija. 1–8-oje lentelėse¹¹ pateikiamos senuosiuose raštuose užfiksuotos dekauzatyvinės opozicijos, sugrupuotos pagal balsių kaitą ir produktyvumą, nurodant antikauzatyvų pavartojimo dažnį¹², prezentinių ir neprezentinių formų bei priešdėlinių ir nepriešdėlinių formų santykį.

1 lentelė. Apofonijos tipas *CeiC-* / *CičC-* (16)¹³

CAUS. TR. <i>ia</i> / ANTICAUS. INTR. <i>n, sta</i>	Antikauzatyvų dažnumas	Prezentinės vs. neprezentinės formos		Priešdėlinės vs. nepriešdėlinės formos	
<i>dięgti, dięgia, dięgė</i> 'sodinti' / <i>-dýgti, dýgsta, -dýgo</i> ¹⁴ 'leisti daigą, želti' ¹⁵	7xB, 9xDP, 4xKN, 1xSD	5	16	20	1
<i>driėkti, driėkia, driėkė</i> 'tęsti, traukti, tempti (ką ilgą, tąsų, beformį); taršyti, skleisti' / <i>*drykti, -dryksta, *dryko</i> ¹⁶ 'prk. pasileisti, pagesti'	1xSD	1	–	1	–
<i>giėžti, giėžia, giėžė</i> 'ėsti, graužti, kutenti (gerklėje); gaižuliui būti' / <i>*gįžti, *gįžta, -gįžo</i> 'imti rūgti'	1xSD	–	1	1	–
<i>klėisti, klėidžia, klėidė</i> 'be reikalo leisti, eikvoti' / <i>-klýsti, -klýsta, -klýdo</i> 'klaidą padaryti, apsirikti; pamesti tiesos kelią'	3xMž, 11xDP, 2xWP, 11xKN, 5xSD	2	30	32	–
<i>kreipti, kreipia, kreipė</i> 'sukti (į šalį); šalinti, tolinti, atgręžti' / <i>-krýpti, -krýpsta, -krýpo</i> 'linkti; pagesti; išklysti iš tiesos kelio'	2xB, 1xSD	1	2	3	–
<i>liėpti, liėpia, liėpė</i> 'dėti linų ar kanapių pluoštelį prie šakos (vijos, vielos) (virvę vejant, siūlą verpiant, pyneę pinant); pridėti, pridurti' / <i>lįpti, lįmpa, lįpo</i> 'kibti, klijuotis prie ko; prk. artimai susidraugauti; prk. būti priimtam, laikytis'	2xMž, 9xB, 1xDP, 1xWP, 4xSD	11	6	7	10
<i>miėšti, miėšia, miėšė</i> 'daryti mišinį, maišyti; drumsti' / <i>-mišti, *myšta, -mišo</i> 'jungtis draugėn, maišytis; sutrikti'	2xB, 1xDP, 1xSD	–	4	4	–
<i>niėkti, niėkia, niėkė</i> 'nieku laikyti, niekinti; <i>spausti,</i> <i>engti, vergti</i> ' / <i>nýkti, nýksta, nýko</i> 'mažėti, gaišti, baigti egzistuoti'	3xMž, 4xB, 6xDP, 3xWP, 7xKN, 1xSD	5	19	22	2
<i>peikti, peikia, peikė</i> 'nepalankiai vertinti, kelti neigiamas savybes; niekinti, nevertinti' /	9xB, 2xDP, 1xKN, 7xS	4	15	17	2

¹¹ Opozicijų pavyzdžiai pateikiami pagal apofoninių eilių gausumą.

¹² Jei veiksmožodžio forma paliudyta keliuose atitinkamų autorių darbuose, žymima tik autorystė, nenurodant konkrečių šaltinių: Mž – Mažvydas, B – Bretkūnas, D – Daukša, WP – Volfenbiutelio postilė, KN – Knyga nobažnystės, S – Sirvydo darbai.

¹³ Visame lietuvių kalbos plote užfiksuota per 50 šios apofoninės eilės opozicijų (Pakalniškienė 1993). Išnašose ir toliau teikiama palyginamoji kiekybinė charakteristika.

¹⁴ Priešdėlis senuosiuose raštuose atspindimos menkai. Čia jos sužymėtos remiantis LKŽe.

¹⁵ Antikauzatyvų reikšmės nustatytos remiantis senųjų raštų tekstais bei LKŽe definicijomis.

¹⁶ Tiriamuosiuose raštuose nepaliudytos formos rekonstruojamos pagal reguliarių intarpinių ir *sta* kamieno veiksmožodžių modelį ir žymimos asteriskiu (LKŽe esant formų alternacijai, rekonstrukcijai pasitelkiama pirmoji, nes šis tyrimas neskirtas detaliam morfologinei dekauzatyvų analizei).

<i>pỹkti, pỹksta, pỹko</i> 'jausti pyktį; prk. verčia vemti, bloga, šleikštu'						
<i>riėkti, riėkia, riėkė</i> 'pajuti nuo kepalo duonos ar pyrago rieķė' / - <i>riėkti, -riėnka, -riėko</i> 'klaidą padaryti, suklysti'	8xDP, 2xKN, 3xSD	9	4	13	-	<i>ap(si)-, pa(si)-</i>
<i>sliėsti, sliėdžia, sliėdė</i> 'slystamai leisti žemyn' / - <i>slyėsti, slyėsta, -slyėdo</i> 'šliuožti slidžiu pavirėšiumi'	1xMž, 1xSD	1	1	2	-	<i>pa-</i>
<i>stiegti, stiegia, stiegė</i> 'dengti stogą (ppr. ilginiais šiaudais kurėgaliu žemyn)' / - <i>stiegti, *stieņa, *stiego</i> 'rimti, liautis'	1xB	-	1	-	1	
<i>stiepti, stiepia, stiepė</i> 'stiebti, tempti' / - <i>stiepti, -stieņa, -stiepo</i> 'nustoti gyventi (apie gyvulius, paukėčius, vabzdžius), dvėsti, gaiėsti; stingti, stirti'	5xSD	2	3	4	1	<i>pa-</i>
<i>ėiepti, ėiepia, ėiepė</i> 'ėipinti' / <i>ėiėpti, ėiėņa, ėiėpo</i> 'darytis neaėtriam, bukti; prk. turėti daug rūpesėių, vargo'	2xDP, 5xSD	4	3	5	2	<i>at-</i>
<i>veėkti, veėkia, veėkė</i> 'imtis kokių veiksmų, daryti' / - <i>vėkti, vėksta, -vėko</i> 'atsitikti, nutikti, pasidaryti; tapti tikrove, pildytis'	8xDP	1	7	7	1	<i>in-</i>
<i>veėsti, veėsia, veėsė</i> 'auginti, dauginti (augalus, gyvulius, paukėčius)' / - <i>vėsti, -vėsta, -vėso</i> 'veistis, daugintis'	5xDP, 4xKN, 2xPS	1	10	11	-	<i>in- ė-, pra-</i>
	Iė viso	47	122	149	20	

2 lentelė. Apofonijos tipas *CeRC-* / *CiRC-* (15)¹⁷

CAUS. TR. <i>ia</i> / ANTICAUS. INTR. <i>n, sta</i>	Antikauzatyvų dažnumas	Prezentinės vs. neprezentinės formos		Prieėdėlinės vs. neprieėdėlinės formos		
<i>beņgti, beņgia, beņgė</i> 'baigti' / <i>biņgti, *biņgsta, biņgo</i> 'dideliam darytis, įsigalėti'	20xDP, 4xKN	-	24	20	4	<i>im-, pra-</i>
<i>blėsti, bleņdžia, bleņdė</i> 'drumsti; maiėyti; jaukti' / <i>blėsti, blėsta, bliņdo</i> 'temti, niauktis'	2xSD	2	-	-	2	
<i>dėlbtį, dėlbia, dėlbė</i> 'žemyn leisti, narinti (akis, galvą)' / <i>dilbtį, dilbsta, dilbo</i> 'tykoti (leisti akims žemyn)'	1xSD	1	-	-	1	
<i>deņgti, deņgia, deņgė</i> 'dėti (ant ko), kloti (kuo)' / - <i>diņgti, -diņgsta, -diņgo</i> 'nebebūti kur, prapulti; žūti'	1xB, 1xKN	1	1	2	-	<i>pa-, pra-</i>
<i>dėrgti, dėrgia, dėrgė</i> 'terėsti, bjauroti; žodžiais bjauroti, plūsti, šmeižti, niekinti' / <i>dėrgti, *dėrgsta, -dėrgo</i> 'tvirkti, gesti, dykti, lepti'	3xDP, 2xKN	-	5	5	-	<i>ap-, at-, iš-, pa-</i>
<i>grėžti, grėžia, grėžė</i> 'kreipti, sukti atgal' / <i>grėžti, grėžta</i> <i>grėņžta</i> WP, <i>grėžo</i> 'ateiti atgal; atsigrėžti į ką, pasigailėti ko'	7xMž, 59xB, 75xD, 20xWP, 37xKN, 9xS	42	165	177	30	<i>at-,</i>
<i>keŗėsti, keŗėšia, keŗėšė</i> 'kelti nesantaiką, kirėinti' / - <i>kiŗėsti, -kiŗėšta, -kiŗėšo</i> 'pykti'	4B, 2D, 1xWP	2	5	7	-	<i>in- ė-, pa-, su-</i>
<i>leņkti, leņkia, leņkė</i> 'daryti nulinkusį, netiesų; žemyn leisti, sverti' / <i>liņkti, liņksta, liņko</i> 'svirti žemyn, leistis'	5xB, 3xD, 6xSD	7	7	11	3	<i>nu-, pa-, pri-, su-</i>
<i>meŗėkti, meŗėkia, meŗėkė</i> 'dėti, nardinti į vandenį ar koki kitą skystį' / - <i>miŗėkti, -miŗėksta, -miŗėko</i> 'būti panardintam į vandenį ar koki kitą skystį, tūnoti vandenyje'	2xDP, 3xKN, 5xSD	3	7	10	-	<i>pa-, per-, su-</i>
<i>smelkti, smelkia, smelkė</i> 'stelbti, gožti' / <i>*smilkti, smilksta, *smilko</i> 'pamažu, be liepsnos degti, rusenti'	1xSD	1	-	-	1	
<i>spreņgti, spreņgia, spreņgė</i> 'brukti, kiėsti, sprauti į tarpą / - <i>sprėngti, -sprėngsta, -sprėngo</i> 'negalėti nuryti, užsiryti'	1xDP, 3xS	1	3	4	-	<i>pa-, už-</i>

¹⁷ Plg. lietuvių kalboje – per 40 opozicijų (Pakalniėkienė 1993).

<i>stėngti, stėngia, stėngė</i> ‘įtempti jėgas, įsirežti ką darant’ / - <i>stėngti, -stėngsta, -stėngo</i> ‘vėstant, šąlant, džiūstant tirštėti, kietėti, tenėti’	2xSD	1	1	2	–
<i>tėšti, tėšia, tėšė</i> ‘baigti’ / - <i>tėšti, -tėšta, -tėšo</i> ‘tiestis, temptis į ilgį; drykti’	1xKN, 1xSD	1	1	2	–
<i>tveñkti, tveñkia, tveñkė</i> ‘daryti vandens telkinį, pildyti ką vandeniu’ / <i>tviñkti, tviñksta, tviñko</i> ‘tešmeniui didėti, pildytis pieno’	2xSD	2	–	–	2
<i>veřsti, veřčia, veřtė</i> ‘daryti, kad griūtų, parvirstų ant šono, griauti, mes’ / <i>viřsti, viřsta, viřto</i> ‘svirti, linkti į kurią nors pusę; darytis kokiam, tapti kuo’	4xMž, 25xB, 15xD, 5xKN, 8xS	19	36	53	2
		Iř viso	83	255	291
					47

3 lentelė. Apofonijos tipas *CauC-* / *CũC-* (10)¹⁸

CAUS. TR. <i>ia</i> / ANTICAUS. INTR. <i>n, sta</i>	Antikauzatyvų dažnumas	Prezentinės vs. neprezentinės formos	Priešdėlinės vs. nepriešdėlinės formos		
* <i>bláusti, bláusia, bláusė</i> caus. <i>blusti</i> ¹⁹ / * <i>blùsti, *blũsta, -blùso</i> ‘nuliūsti, nusiminti, netekti vilties’	2xSD	–	2	2	–
<i>daũbti, daũbia, daũbė</i> ‘duobti, skobti’; <i>dúõbti, dúõbia, dúõbė</i> caus. <i>dubti</i> / * <i>dubti, *dumba, -dũbo</i> ‘pasidaryti dubai, drevei’	1xBP, 1xSD	–	2	2	–
<i>láužti, láužia, láužė</i> ‘lenkiant dalyti į gabalus, atskirti dalį nuo visumos’ / <i>lũžti, lũžta, lũžo</i> ‘nuo lenkimo, spaudimo, smūgio trũkti į dalis; eizėti, plyšti’	3xB, 1xDP, 4xPS	5	3	6	2
<i>niáukti, niáukia, niáuķė</i> ‘debesimis supiti, dengti, temdyti; prk. daryti susirũpinusį, nusiminusį, liũdną’ / * <i>niũkti, *niunka, -niũko</i> ‘niurti, blaustis’	1xPS	–	1	1	–
<i>pláusti, pláudžia, pláudė</i> ‘leisti per vandenį, pilti vandeniu, skalauti’ / <i>plũsti, plũsta, plũdo</i> ‘tekėti, bėgti; atsirasti, kilti’	5xB, 13xD, 13xKN, 5xS	12	14	14	12
<i>ráuģti, ráuģia, ráuģė</i> ‘įdėti raugo, užduoti, sutaisyti rũgti’ / * <i>rũgti, rũgsta, rũgo; rũgti</i> ‘darytis rũgščiam, fermentuotis; prk. būti prastai nusiteikusiam, suniurusiam, piktam, pykti’	2xBB, 1xDP, 4xSD	4	3	4	3
<i>raũkti, raũkia, raũķė</i> ‘daryti, kad susitrauktų, užsivertų’ / * <i>rũkti, -ruñka, -rũko</i> ‘pasidaryti rauķšlėtam, susitraukti’	1xDP, 1xSD	1	1	2	–
<i>spráuisti, spráudžia, spráudė</i> ‘kišti, brukti į tarpą / * <i>sprũsti, -sprũsta, -sprũdo</i> ‘išsivaduoti, išsigelbėti iš ko’	4xB, 2xS	1	5	6	–
<i>tráukti, tráukia, tráuķė</i> ‘suėmus ar paėmus už ko jėga stengtis artinti savęs link, versti pajudėti savęs link, tempti, tęsti’ / <i>truũkti, truũka, truũko</i> ‘kurį laiką vykti (apie veiksmą, bũseną); gaišti, delsti, susivėlinti ką daryti’	4xMž, 1xB, 8xDP, 4xWP, 3xKN, 7xS	10	17	21	6
<i>tráukti, tráuķia, tráuķė</i> caus. <i>trũkti</i> / <i>trũkti, trũksta, trũko</i> ‘atsiskirti, atsidalinti, pertrukti į dvi ar daugiau dalių’	3xB, 8xDP, 4xKN, 3xSD	2	16	18	–
		Iř viso	35	64	76
					23

¹⁸ Plg. lietuvių kalboje – per 40 opozicijų (Pakalniškienė 1993).¹⁹ LKŽe paliudytos tik sangražinės veiksmazodžio formos, neutralizuojančios tranzityvumą resp. kauzatyvumą.

4 lentelė. Apofonijos tipas *CeR-* / *CiR-* (8)²⁰

CAUS. TR. <i>ia</i> / ANTICAUS. INTR. <i>n, sta</i>	Antikauzatyvų dažnumas	Prezentinės vs. neprezentinės formos		Priešdėlinės vs. nepriešdėlinės formos	
<i>bėrti, bėria, bėrė</i> <i>bėrė</i> 'pilti kur (birius daiktus)' / <i>-birti, būra, -būro</i> 'byrėti, bertis, kristi; suirti, sunykti'	3xDP, 2xPS	1	4	4	1
<i>dėlti, dėlia, dėlė</i> 'dilinti' / <i>dūlti, dūla B</i> <i>dūlsta SD, dūlo</i> 'nykti, dingti, mažėti; išsidėvėti'	2xB, 4xSD	4	2	5	1
<i>kėlti, kėlia, kėlė</i> 'imti, stumti ką aukštyn; dėti ką į aukštesnę vietą' / <i>*kilti, *kyla, -kilo</i> 'keltis aukštyn'	1xSD	–	1	1	–
<i>rėmti, rėmia, rėmė</i> <i>rėmė</i> 'dėti ramstį, spirtį' / <i>rūmti, rūmsta, rūmo</i> 'darytis ramiam, liautis jaudintis, rūpintis, baimintis'	7xB, 5xDP, 7xKN, 12xS	18	13	22	9
<i>skelti, skėlia, skėlė</i> 'kirsti, dalyti pusiau, į dalis' / <i>*skilti, *skyla, -skilo</i> 'atsiskirti, atsimesti (skiriantis pažiūroms)'	1xDP	–	1	1	–
<i>svėlti, svėla, svilė</i> 'svilinti' / <i>*svilti, *svyla, -svilo</i> 'kepant skrusti, degti'	2xS	–	2	2	–
<i>svėrti, svėria, svėrė</i> 'svoriu lenkti žemyn' / <i>svūrti, svūra, sviro</i> 'žemyn linkti, svertis; tekti kam'	7xDP, 2xS	1	8	7	2
<i>trėmti, trėmia, trėmė</i> 'varyti lauk, šalinti, stumti, blokšti' / <i>trūmti, trūmsta, trūmo</i> 'bijoti, išsigąsti'	1xMž, 1xB, 2xDP, 1xWP, 2xKN	2	5	7	–
		26	36	49	13

5 lentelė. Apofonijos tipas *Ce(ė)C-* / *Cič-* (5)²¹

CAUS. TR. <i>ia</i> / ANTICAUS. INTR. <i>n, sta</i>	Antikauzatyvų dažnumas	Prezentinės vs. neprezentinės formos		Priešdėlinės vs. nepriešdėlinės formos	
<i>drėksti, drėskia, drėskė</i> 'kuo nors aštriui kabinant ar braukiant daryti paviršiuje režius, brūkšnius, brėžti, rėžti' / <i>-driksti, -drįksta, -drįsko</i> 'plyšti, irti, skarti, trūkti'	1xMž, 4xB, 1xDP, 11xSD	1	16	17	–
<i>grėsti, grėsia, grėšė</i> 'grasyti, baidyti, atpratinti' / <i>*grīsti, *grūsta, -griso</i> 'atsibosti, įkyrėti; nuprasti'	1xB, 1xDP	–	2	2	–
<i>krėsti, krėčia, krėtė</i> 'purtyti; purtant nuberti, numesti' / <i>kristi, kriūta, krūto</i> 'staigiai leistis žemyn, pulti'	1xMž, 4xB, 4xDP, 1xWP, 3xKN, 4xS	11	6	11	6
<i>plėšti, plėšia</i> <i>plėšia, plėšė; plėšti</i> caus. plyšti / <i>plyšti, plyšta, plyšo</i> 'skilti į dalis, driksti, trūkti, sprogti'	7xB, 2xDP, 1xWP, 2xKN, 8xSD	9	11	14	6
<i>slėpti, slėpia, slėpė</i> 'dėti, laikyti ką kur, kad kiti nerastų, nepamatytų' / <i>-slipti, *slimpa, *slipo</i> 'dingti, pasislėpti, pasišalinti'	2xD	–	2	2	–
	Iš viso	21	37	46	12

²⁰ Lietuvių kalboje 14 (Pakalniškienė 1993).²¹ Lietuvių kalboje 15 (Pakalniškienė 1993).

6 lentelė. **Apofonijos tipas Cau- / Cu-** (3)²²

CAUS. TR. <i>ia</i> / ANTICAUS. INTR. <i>n, sta</i>	Antikauzatyvų dažnumas	Prezentinės vs. neprezentinės formos		Priešdėlinės vs. nepriešdėlinės formos	
<i>džiąuti, džiąuna</i> <i>džiąuja, džióvé</i> ‘kabinti, dėti, kad džiūtų’ / <i>džiūti, džiūsta, džiūvo</i> ‘darytis sausam, sausėti’	5xMž, 9xB, 16xD, 2xWP, 9xKN, 27xS	26	42	53	15
<i>griąuti, griąuna</i> <i>griąuja, grióvé</i> ‘versti, ardyti; gadinti’ / <i>griūti, griūva</i> D, S <i>griūsta</i> S, <i>griūvo</i> ‘virsti, gulti (apie aukštą daiktą, gyvulį, žmogų...); irti (apie trobą, kalną); žlugti, nieku virsti’	3xMž, 1xB, 14xD, 7xWP, 3xKN, 7xS	15	30	38	7
<i>kliąuti, kliąuja</i> <i>kliąuna</i> ‘sulaikyti, suturėti’ / <i>-kliūti, *kliūva, -kliūvo</i> ‘įsipainioti, įstrigti, patekti kur’	4xB, 1xDP, 2xKN, 1xS	–	8	8	–
	Iš viso	41	80	99	22

7 lentelė. **Apofonijos tipas Cei- / Ci-** (1)²³

CAUS. TR. <i>ia</i> / ANTICAUS. INTR. <i>n, sta</i>	Antikauzatyvų dažnumas	Prezentinės vs. neprezentinės formos		Priešdėlinės vs. nepriešdėlinės formos	
<i>liėti, lieja, liejo</i> ‘pilti (skystį)’ / <i>lyti, lýja, lýjo</i> ‘kristi lietui, būti lietui’	3xMž, 1xKN, 2xS	2	4	1	5

8 lentelė. **Neapofoninis tipas** (1)²⁴

CAUS. TR. <i>ia</i> / ANTICAUS. INTR. <i>n, sta</i>	Antikauzatyvų dažnumas	Prezentinės vs. neprezentinės formos		Priešdėlinės vs. nepriešdėlinės formos	
<i>kaįsti, kaįčia, kaįtė</i> ‘šildyti’ / <i>kaįsti, kaįsta, kaįto</i> ‘šilti, karštam darytis’	1xDP, 5xS	3	3	5	1

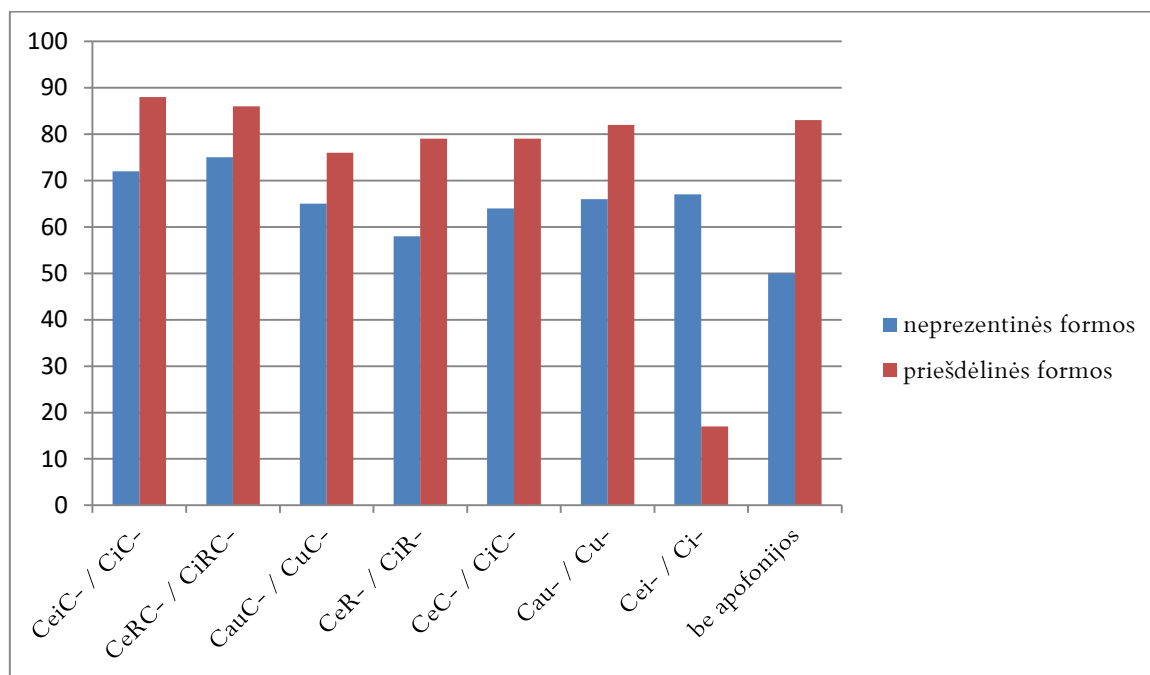
1–8 lentelėse atsispindi antikauzatyvų vartosenos polinkiai – dominuoja neprezentinės priešdėlinės formos: neprezentinės formos sudaro apie 70 procentų, o priešdėlinės – net apie 80–90 procentų senuosiuose raštuose užfiksuotų formų (žr. 9 lentelę).

²² Lietuvių kalboje 15 (Pakalniškienė 1993).

²³ Lietuvių kalboje 4 (Pakalniškienė 1993).

²⁴ Lietuvių kalboje 14 (Pakalniškienė 1993).

9 lentelė. **Prezentinių ir neprezentinių formų bei priešdėlinių ir nepriešdėlinių formų santykis (proc.)**

Atskirų formų vartoseną yra susijusi su konkrečių veiksmažodžių inherentine reikšme ir akcionalumu, pavyzdžiui, veiksmažodžių *kristi*, *lįpti*, *-rikti*, *rimti* dažniau vartojamos esamojo laiko formos, o veiksmažodžių *kaisti*, *liñkti*, *lūžti*, *plyšti*, *rūgti* || *rūgti* esamojo ir neesamojo laiko formų vartoseną yra apylygė. Esamojo laiko formų preferencija eksplikuoja būsenos kitimo reikšmę, predikatinei situacijai yra būdingas teliškumas, bet neakcentuojamas kompletyvumas (proceso pabaiga). Prefiksacija esmingai keičia antikauzatyvų akcionalinę klasę: priešdėlinės formos diferencijuoja predikatinę situaciją trukmės požiūriu, t. y. parodo dinaminio veiksmo fazes – pradžią (inchoatyvai), pabaigą (kompletyvai), atkarpą (limitatyvai) ar momentą (punktyvai).

Leksinės semantikos požiūriu matyti kelios reikšmės raidos tendencijos: kauzatyvai dažniausiai reiškia mechaninį struktūros keitimą (ardymą, pjovimą, griovimą), o antikauzatyvai gali įgyti metaforinių reikšmių – žymėti cheminius ar psichofiziologinius procesus (Pakalniškienė 1998, 55–58).

Chronologiniu požiūriu daugelis aptariamųjų opozicijų laikytinos rytų baltų produktu: per 30 formaliai ir semantiškai analogiškų porų fiksuojama latvių kalboje, plg.:

CeiC- / *CiC-* (6): 1a. *diēgt*, *diēdzu*, *diēdzu* ‘dygsniuoti, daigstyti’ / *dīgt*, *dīgstu*, *dīgu* ‘dygti’; *kliēst*, *kliēžu*, *kliēdu* ‘skleisti, berti’ / *klīst*, *klīstu*, *klīdu* ‘klysti, sklisti’; *riēkt*, *riēcu*, *riēcu* ‘arti, plēsti; riekti (rieķē)’ / *rikt*, *rikst*, *rik* ‘suklysti, apsirikti’; *stēigt*, *stēidzu*, *stēidzu* ‘skubēti; skubinti, raginti’ / *stigt*, *stiegu*, *stigu* ‘klimpti, grimzti; dubti, smegti’; *stiept*, *stiepu*, *stiepu* ‘stiepti, tempti, tēsti’ / *stipt*,

stìpu || *stipstu, stipu* ‘stingti’; *vèikt, vèicu, vèicu* ‘padaryti, atlikti, nuveikti’ / *vîkt, vîkstu, vîku* ‘klestėti, sektis’;

CeRC- / *CiRC-* (6): la. *curon. blenst, blenžu, blendu* || *blenzu* ‘spoksoti, vėpsoti, žiūrėti’ / *blinst, blinstu, blindu* ‘blausiai šviesti, žibėti; temti; švisti’; įstrigti’, *grîèzt, grîèžu, grîèzu* ‘sukti, gręžti, versti’ / **grîzt, grîztu*, – ‘suktis’ ME I, 658 (plg. la. bk. *griezties griežos, griežās* ‘sukti(s)’); *lièkt, liècu, liècu* ‘lenkti’ / *likt, likstu, liku* ‘linkti, darytis kreivam, kristi’ (plg. *liekties* ‘lenktis, linkti’); *mèrkt, mèrcu, mèrcu* ‘merkti, mirkyti’ / *mîrkt, mîrkstu, mîrku* ‘mirkti’; *curon. spreñgt, spreñdzu, spreñdzu* ‘užrišti; veržti, spausti...’ / *curon. sprîngt, sprîngstu, sprîngu* ‘ryti; stingti’; la. *vèrst, vèršu, vèrtu* || *vèrtu* ‘versti, kreipti, sukti’ / *virst, virstu, virtu* ‘virsti, kristi; tapti’ ME IV, 614 (plg. la. bk. *vèrsties, vèršos, vèrtās* ‘pasikeisti, pavirsti’);

CauC- / *CūC-* (8): la. *dùobt, dùobju, dùobu* ‘skobti, duobti’ / *dubti, dubu* || *dubu* || *dubstu, dubu* ‘grimzti, dubti’ ME I, 509; *laûzt, laûžu, laûzu* ‘laužti, laužyti’ / *lûzt, lûstu, lûzu* ‘lūžti’; *plaûst, plaûžu, plaûdu* ‘plauti, lieti, pilti; šlapinti; išplepėti’ ME III, 327 / *plûst, plûstu, plûdu* ‘tekėti, bėgti, plūsti, lietis; tvinti, sklisti’; *raûgti, raûdzu, raûdzu* ‘raugti’ ME III, 487 / *rûgt, rûgstu, rûgu* ‘rūgti’; *ŗaûkt, ŗaûcu, ŗaûcu* ‘traukti, raukti’ / *ŗukt, ŗuku, ŗuku* ‘rukti, mažėti, trauktis’; *spràûst, spràûžu, spràûdu* ‘smeigti, bestti, durti’ / *sprûst, sprûstu, sprûdu* ‘būti suspaustam, įstrigti’ ME III, 1026; *tràûkt, tràûcu, tràûcu* ‘plėšti, draskyti, traukti...’ / *trûkt, trûkstu, trûku* ‘plyšti, trūkti, dužti...’ ir *trukst, trûku* || *trukstu, truku* ‘trukti(?)’ ME IV, 245;

CeR- / *CiR-* (5): la. *bērt, beŗu, bēru* ‘berti, pilti’ / *biŗt, biŗstu, biru* ‘birti; kristi...’; *cēlt, ceŗu, cēlu* ‘kelti’ / *ciŗt, ciŗstu, cilu* ‘kilti’ ME I, 382 (plg. la. bk. *celties, ceŗos, cēlās* ‘keltis, kilti’); **reŗt* || *reŗt, remju, rēmu*²⁵ ME III, 510 ‘*remti’ / *riŗt* || *riŗt, riŗstu* || *riŗstu, rimu* ‘rimti, tilti’; *svēlt, sveŗu, svēlu* ‘svilinti’ / *sviŗt* || *sviŗt, sviŗstu* || *sviŗstu* || *sviŗu* || *svēl, svilu* ‘svilti’; *treŗt, tremju* || *tremu, tremu* ‘trypti; vyti’ / *trimt, trimstu, trimu* ‘?’²⁶;

CēC- / *CīC-* (2): la. *krèst, kreŗu* || *krēŗu, krētu* ‘krėsti’ / *krist, kŗitu, kŗitu* ‘kristi’; *plēst, plēŗu, plēŗu* ‘plėšti; daužyti’ / *plīst, plīstu, plīsu* ‘plyšti; dužti; sprogti’²⁷;

Cau- / *Cu-* (3): la. *graût, graûju, grāvu* ‘versti, griauti...’ / *grût, grûstu, gruvu* ‘griūti, virsti...’; *kļaût, kļaûju* || *kļaûnu, kļaŗu* ‘glausti; lenkti’ (ME II, 239) / *kļūt, kļŗu* || *kļŗstu, kļŗu* ‘pasidaryti, tapti; įstrigti’ ME II, 240, 241; *ŗaût, ŗaûju* || *ŗaûnu, ŗāŗu* ‘džiovinti’ / *ŗût, ŗûstu, ŗŗu* ‘džiūti’;

Cei- / *Ci-* (1): la. *liêt, leŗu, lêŗu* ‘pilti, lieti’ / *liŗt, liŗtu* || *liŗu, liŗu* ‘lietis, piltis, tekėti, sproventi; lyti’.

²⁵ Rekonstruota iš refl. *reŗtiês, reŗtiês*.

²⁶ Ne visai aiški *sta* kamieno veiksmazodžio reikšmė, plg.: *man prāti dzŗvi trimst* Plūd. *gars man trima milzu cerŗbās* ebenda (ME IV, 237).

²⁷ Trūkstant formų problemiška nustatyti tikėtinos opozicijos la. inf. *grēst* ‘grasinti’ / prs. 3 *grŗst* ‘es wird ekelhaft?’ realumą. Karlis Miūlenbachas abejojamas gretina su lie. *-grŗsti* (ME I, 658).

Keletas latviškų korespondencijų liudija tik vieną tikėtinos opozicijos narį – kauzatyvą arba antikauzatyvą. Tačiau antikauzatyvumas realizuojamas sangražinėmis formomis – latvių kaip ir lietuvių kalboje produktyvi refleksyvinė dekauzacijos strategija, plg.: *dergt, dērdz, dērdza* ‘kelti pasibjaurėjimą, pykinti’ / *dergties, dērdzas, dērdzās* ‘šlykštėtis’; *ņaukt, ņauku, ņaucu* ‘debesimis dengti, temdyti’ / *ņāuktiēs* ‘debesimis dengtis’ ME II, 896; *slēpt, slēpju* || *slepju, slēpu* ‘slēpti’ / *slēpties, slēpjos, slēpās* ‘slēptis, slapstyti, pasislēpti; slypėti’; *svērt* || *sveřt, sveru, svēru* ‘sverti’ / *svērties, sveros, svērās* ‘svertis; svirti, krypti, linkti’; *šķēlt, šķēļu, šķēlu* ‘skelti, skaldyti’ (*šķilt, šķīļu, šķīlu* ‘skelti ugnį’) / *šķelties, šķēļas, šķēlās* ‘skilti, skaldytis’; *viest, viešu, viesu* ‘veisti’ / refl. *viestiēs, viešuōs, viesuōs* ‘kilti, rasti; daugintis, veistis’. Keli latviški atitikmenys yra antikauzatyvai, plg.: *dīlt* || *dīlt, dīlstu* || *dēlu, dilu* ‘dilti, susidėvėti, nykti’; *kāist, kāistu, kāitu* ‘liepsnoti, degti, kaisti’; kuron. *stiņgt* || *stiņgt, stingstu, stingu* ‘stingti, stirti’; *toiņkt, toiņktu, toiņku; toikt, toikstu, toiku* ‘degti, kaisti’. Vieno iš opozicijos narių nebuvimas gali būti atsitiktinis: latvių kalboje vienas iš opozitų galėjo būti prarastas dėl įvairiausių (ekstra)lingvistinių faktorių (pavyzdžiui, dėl refleksyvinės antikauzacijos produktyvumo ir pan.).

Fragmentiški prūsų kalbos duomenys neleidžia opozicijos *causativa* / *anticausativa* patikimai skirti baltiškajai epochai: intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių prūsų šaltiniuose tėra keli – *polīnka* ‘palieka’, *sindats* ‘sėdintis’, *poprestemmai* ‘suprantame’, *wīrst* ‘tapti, virsti’. Pastarąjį galima sieti su lie. *virsti*, la. *virst* ir rekonstruoti analogišką opoziciją kaip rytų baltų kalbose (Mažiulis 4, 247–248), tačiau atitinkamo kauzatyvo prūsų kalboje nėra paliudyta (kaip ir kitų, paprastai su balsių kaita rekontruojamų prūsiškųjų veiksmažodžių, pavyzdžiui, *pertraūki* ‘užtraukė (užvilko)’, **prakaist* iš *en prakāisnan* ‘prakaite’ (Mažiulis 3, 341; LED 467–468), **leitvei* iš *izlīuns* ‘išliejęs’ ir **lītvei* iš *praliten* ‘pralietas, prasiliejęs’ (Mažiulis 2, 43; 3, 341–343), **dergtvei* ‘teršti, bjauroti; niekinti, neapkęsti’ iš *erdērks* ‘apnuodytas, užterštas, subjaurotas’ (Mažiulis 1, 283).

Kita vertus, panašių diatezinių porų esama slavų ir germanų kalbose, plg.: s. sl. *trežō* ‘tear, torment’ / *tręgnō* ‘yank, throw’ (Gorbachov 2007, 162), **dušiti* / *dъxnōti*, **gubiti* / *gъbnōti*, **plaviti* / *plynōti* (Temčín 1986); go. *brikan* ‘laužti’ / *usbruknan* ‘sulūžti’, *giutan* ‘pilti’ / *us-gutnan* ‘išsilieti’, *dis-hniupan* ‘plėšti’ / *ga-hnupnan* ‘plyšti’, *ga-/us-lūkan* ‘atidaryti, uždaryti’ / *ga-/us-luknan* ‘atsidaryti, užsidaryti’, *fra-liusan* ‘lose’ / *fra-lusnan* ‘get lost’, *dis-skreitan* ‘rend’ / *dis-skritnan* ‘perish, be rent in twain’, *ga-tairan* ‘break, destroy’ / *ga-tarnan* ‘stop, cease’ ir pan. (Gorbachov 2007, 66, 162). Tačiau senojoje lietuvių raštijoje užfiksuotų opozicijos *causativa* / *anticausativa* korespondencijų slavų ir germanų kalbose nėra. Kitos kalbos neliudija ir tokio tiriamosios opozicijos produktyvumo kaip rytų baltų kalbose.

Apibendrinimas

Opozicija *causativa* / *anticausativa* gana gausiai paliudyta jau pirmuosiuose lietuvių raštuose – užfiksuotos 59 šio tipo koreliacijos (plg. dabartinėje lietuvių kalboje apie 50, visame lietuvių kalbos plote – apie 200). Daugiau nei 50 procentų užfiksuotų opozicijų atitikmenų esama ir latvių kalboje. Tai leidžia teigti, kad opozicijos *causativa* / *anticausativa* formavimasis skirtinas rytų baltų epochai ir buvo itin svarbus intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių klasės produktyvumui. Atitinkamos, kad ir ne tokios gausios, korespondencijos slavų ir germanų kalbose suponuoja dar ankstesnę dekauzacijos chronologiją.

Opozicijų semantikos ir formaliosios struktūros reguliarumas leidžia traktuoti opozitų santykius kaip darybinius. Ypač tai pasakytina apie gausius „sunkių šaknų“ opozicijų, pavyzdžiui, *CeRC-* / *CiRC-*, refleksus. Pirmųjų raštų opozitams būdinga šaknies balsių kaita: kauzatyvai yra pagrindinio, dekauzatyvai – nykstamojo laipsnio šaknies, paliudyta vienintelė neapofoninė opozicija. Lietuvių tarmėse ir dabartinėje kalboje neapofoninių porų fiksuojama gerokai daugiau, ir tai paremia dekauzatyvų kaip išvestinių veiksmažodžių statusą.

Intarpinių resp. *sta* kamieno veiksmažodžių neprezentinių ir priešdėlinių fomų gausa liudija šios fleksinės klasės specifiką akcionalumo požiūriu: inchoatyvinė, kompletyvinė, limitatyvinė ar punktatyvinė reikšmė, realizuojama atitinkamais priešdėliais, buvo svarbi dekauzatyvų kategorinės semantikos raidai ir inspiravo naujus darybos modelius – opozicijos *durativa* / *terminativa* ir denominatyvų formavimąsi.

Literatūra

Altlitauisches etymologisches Wörterbuch 2015, Unter Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvyra-Julija Bukevičiūtė und Christiane Schiller bearbeitet von Rainer Fecht, Anna Helene Feulner, Eugen Hill und Dagmar S. Wodtke. Bd. I: A-M, Bd. II: N-Ž, Bd. III: Verzeichnisse und Indices, Hamburg: baar (ALEW).

Ambrazas Vytautas (red.) 2006, *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4 patais. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas (DLKG).

Arkadiev Peter 2008, Lietuvių kalbos pirminių veiksmažodžių klasių semantika tipologinių duomenų kontekste, *Acta Linguistica Lithuanica* 59, 1–27.

Arkadiev Peter 2010, Ещё раз о семантике литовских *n/st* глаголов: от непереходности к начинательности, *Топоровские чтения*. I–IV. Избранное, Москва: Институт славяноведения, 309–324.

Arkadiev Peter 2011, Aspect and actionality in Lithuanian on a typological background, Daniel Petit, Claire le Feuvre, Henri Menantaud (eds), *Langues baltiques, langues slaves*, Paris: Éditions CNRS, 57–86.

Arkadiev Peter 2013, From transitivity to aspect: the causative-inchoative alternation and its extensions in Lithuanian, *Baltic Linguistics* 4, 39–77.

Arkadiev Peter, Pakerys Jurgis 2015, Lithuanian morphological causatives. A corpus-based study, Axel Holvoet, Nicole Nau (eds), *Voice and Argument Structure in Baltic*, John Benjamins Publishing Company, 39–97.

Arumaa Peeter 1957, Von der Eigenart des Ablauts und der Diathese im Baltischen, *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 26, 118–149.

Būga Kazimieras 1959, *Rinkiniai raštai*, 2 t., Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Comrie Bernard 1976, *Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems* (Cambridge Textbooks in Linguistics), Cambridge: Cambridge University Press.

Endzelīns Jānis 1951, *Latviešu valodas gramatika*, Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Gorbachov Yaroslav 2007, *Indo-European origins of the nasal inchoative class in Germanic, Baltic and Slavic*. PhD Dissertation, Harvard University.

Gorbachov Yaroslav 2014, The origin of the Baltic inchoative in *sta*. An over looked Proto-Baltic sound law, *Indogermanische Forschungen* 119, 21–53.

Gorbova Jelena 2016, Лексический вид глагола, *Kobe City University of Foreign Studies Journal of Research Institute*, Vol. 55, 29–36.

Haspelmath Martin 1993, More on the typology of inchoative/causative verb alternations, *Causatives and Transitivity*, Bernard Comrie and Maria Polinsky (eds), Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins, 86–120.

Hofmann Erich 1956, Die baltischen Verba mit Nasal infix, *Zeitschrift für Slavische Philologie*. Vol. 25, No. 1, 58–66.

Holvoet Axel, Čížik Veslava 2004, Inherentiniai semantiniai veiklo požymiai, Holvoet Axel, Semėnienė Loreta (red.), *Gramatinių kategorijų tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 146–151.

Karaliūnas Simas 1987, *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*, Vilnius: Mokslas.

Kaukienė Audronė 1994, *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija*, Klaipėda: Rytas.

Kaukienė Audronė 2002, *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija 2*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kazlauskas Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis.

Kuiper Franciscus Bernardus Jacobus 1937, *Die indogermanischen Nasalpräsentia: Ein Versuch zu einer morphologischen Analyse*, Amsterdam: N.V. Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij.

Mažiulis Vytautas 1988–1997, *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 1, Vilnius: Mokslo; t. 2–3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla; t. 4, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Mikašauskienė Raimonda 2018, *Intarpiniai ir sta kamieno veiksmažodžiai senojoje lietuvių raštijoje*. Daktaro disertacija, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Mikulskas Rolandas 2013, [analitinė recenzija] Plungian, V. 2011: Gramatinių kategorijų tipologija, 2 t., Bibliotheca Salensis, 5. Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“, *Lietuvių kalba*, 7. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviukalba/article/view/67/54>

Mühlenbachs Karlis 1923–1932, *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns, I–IV sēj., Rīga: Izglītības ministrija (ME).

Nau Nicole, Pakerys Jurgis 2016, Transitivity pairs in Baltic: between Finnic and Slavic, *Lingua Posnaniensis* 58(2), 83–126, <https://doi.org/10.1515/linpo-2016-0011>; SJR.

Ostrowski Norbert 2004, Dėl išgirsti ir prabilti tipo ingresyvų Daukšos *Postilėje*, *Baltistica* XXXIX (1), 55–59.

Ostrowski Norbert 2019, Old Lithuanian *ischtirra* ‘Found Out’ and Some Notes on the Development of Baltic Preterite, *Baltistica* LIV(1), 47–62.

Pakalniškienė Dalia 1993, *Lietuvių kalbos intarpiniai ir sta-kamieniai veiksmažodžiai*. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Pakalniškienė Dalia 1996, Lietuvių kalbos intarpinių ir sta-kamienių veiksmažodžių diachroniniai sluoksniai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. XXXVI, 83–86, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Pakalniškienė Dalia 1998, Kai kurie intarpinių ir sta-kamienių veiksmažodžių semantinės raidos bruožai, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 55–58.

Pakalniškienė Dalia 2000, Intarpiniai ir sta-kamieniai denominatyvai – lietuvių kalbos inovacija. *Veiksmažodžio raidos klausimai. Tiltai*, priedas nr. 1, 71–89, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Pakalniškienė Dalia 2005, Rytų baltų CiR tipo veiksmažodžiai, *Baltistica*, 6 priedas, 181–193.

Pakalniškienė Dalia 2018, Intarpiniai ir sta kamieno denominatyvai senojoje lietuvių raštijoje: nominacija ir motyvacija, *Res humanitariae* 24, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 61–101.

Pakalniškienė Dalia 2019, 1759 metų „Ziwato“ denominatyviniai veiksmažodžiai, *Res humanitariae* 26, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 8–36.

Palnaitis Letas 1998, *Baltų kalbų gramatinės sistemos raida*, Kaunas: Šviesa.

- Plungian Vladimir 2010, *Gramatinių kategorijų tipologija 1*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“.
- Plungian Vladimir 2011, *Gramatinių kategorijų tipologija 2*, Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“.
- Skardžius Pranas 1943, *Lietuvių kalbos žodžių daryba*, Vilnius.
- Smoczyński Wojciech 2018, *Lithuanian Etymological Dictionary*, Berlin: Peter Lang (LED).
- Stang Christian S. 1942, *Das slavische und baltische Verbum*. Oslo: Dybwad.
- Stang Christian S. 1966, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo/Bergen/Tromsø: Universitetsforlaget.
- Stepanov Jurij 1976, Вид, залог, переходность (балто-славянская проблема), *Известия АН СССР, серия литературы и языка* 35, № 5, 408–420.
- Tatevosov Sergej 2015, *Акциональность в лексике и грамматике. Глагол и структура события*, Москва: Языки славянских культур.
- Temčín Sergej 1986, Семантика *-n-* и *-sta-* глагольных основ в литовском языке, *Kalbotyra* 37, 87–98.
- Ullmann Stephen 1966, *Language and Style*, Oxford: Basil Blackwell.
- Ulvydas Kazys (red.) 1971, *Lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: „Mintis“.
- Valeckienė Adelė 1998, *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas.
- Vendler Zeno 1967, Verbs and Times. *The Philosophical Review*, Vol. 66, No. 2, 143–160.
- Villanueva-Svensson Miguel 2010, Baltic *sta-*presents and the Indo-European desiderative, *Indogermanische Forschungen*. Volume 115, De Gruyter, 204–233.
- Villanueva-Svensson Miguel 2011, Anticausative-inchoative verbs in the northern Indo-European languages, *Historische Sprachforschung*, 124, 33–58.
- Villanueva-Svensson Miguel 2016, Zero-grade denominative nasal and *sta-*presents in Baltic, *Baltistica* LI(1), 37–59.

Gauta: 2020-09-14

Priimta: 2020-12-01